

XALQARO INVESTISIYA ARBITRAJINI SAMARALI BOSHQARISH STRATEGIYALARI

Radjabova Shoxsanamxon Tolibjon qizi

TDYU, Xalqaro arbitraj va nizolarni hal qilish yo'nalishi magistri.

G-mail address: radjabovashohsanm@gmail.com

tel.raqam:906295152

Annotatsiya: Mazkur maqolada xalqaro investitsiya arbitrajini samarali boshqarishning ushbu soha munosabatlari subyektlari uchun adolatli va sifatli natijalarni ta'minlash masalalari, xalqaro investitsiya arbitrajining investorlar va davlatlar o'rtasidagi nizolarni ko'rib chiqish doirasi hamda bu nizolarning xalqaro huquq va normalarni qo'llab-quvvatlagan holda har ikki tomonning huquq va manfaatlarini hurmat qiladigan tarzda hal qilinishi masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: xalqaro investitsiya arbitraji, ekspropriatsiya, investor, samarali boshqaruv, samarali boshqarish strategiyalari

Xalqaro investitsiya arbitraji – bu xorijiy investorlar va ular sarmoya kiritgan mamlakat o'rtasidagi nizolarni hal qilish uchun qo'llaniladigan huquqiy jarayon sanaladi [1]. So'nggi yillarda investitsion arbitraj global iqtisodiyotdagi nizolarni hal qilishning tobora keng tarqalgan usuliga aylandi. Xalqaro investitsiya arbitrajini samarali boshqarish nizolarni adolatli va o'z vaqtida hal etishni ta'minlash uchun juda muhimdir.

Hozirgi globallashtirilgan iqtisodiyot sharoitida xalqaro investitsion oqimlar butun dunyo bo'ylab iqtisodiyotlarning o'sishi va rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega. Xalqaro investitsiyalar ko'pincha bir nechta tomonlar, jumladan investorlar, mezbon hukumatlar va mezbon jamoalarni o'z ichiga olgan murakkab jarayonlarni o'z ichiga oladi. Natijada, xalqaro arbitraj orqali hal qilishni talab qiladigan nizolar yuzaga keladi.

Investorlar xalqaro investitsion arbitrajning harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Ular arbitraj uchun so'rovni ishlab chiqish va hakamlik sudyalarini tanlash orqali hakamlik jarayonini boshlaydilar. Shuning sababali, investorlar uchun o'z manfaatlarini samarali himoya qila oladigan tajribali va bilimli maslahatchilarni tanlash muhim sanaladi.

Investorlar, shuningdek, hakamlik kelishuvining protsessual talablariga va hakamlik sudining qoidalariga rioya qilishlarini ta'minlashi lozim. Ushbu talablarga rioya qilmaslik da'voni rad etishga yoki protsessual masalalar bo'yicha salbiy qarorlarga olib kelishi mumkin.

Investorlar o'z da'volarini chuqur tahlil qilishlari va bunday da'volarning huquqiy va faktik asoslarini o'tkazishlari kerak. Ushbu tahlil investorga o'z ishini

to'g'ri ko'rib chiqish va o'z da'volarini qo'llab-quvvatlash maqsadida dalillarni tayyorlash imkonini berish uchun arbitraj jarayonining boshida o'tkazilishi lozim.

Ekspertlar xalqaro investitsion arbitrajda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lganligi tufayli zarar, baholash va sanoat amaliyoti kabi masalalar bo'yicha o'z da'volarini qo'llab-quvvatlash uchun dalillar keltira oladigan mutaxassislarni jalb qilishlari kerak. Mutaxassislarni tanlash masalasi ularning zarur malaka va tajribaga ega bo'lishini ta'minlash uchun ehtiyotkorlik bilan ko'rib chiqilishi kerak.

Nihoyat, investorlar arbitraj jarayoni davomida kelishuv muzokaralari uchun ochiq bo'lishi lozim. Hisob-kitob investor uchun ham, davlat uchun ham jozibador variant bo'lishi mumkin, chunki u arbitraj bilan bog'liq vaqt va xarajatlarni tejash imkonini beradi. Biroq, sarmoyadorlar, agar ularning da'volari to'liq ko'rib chiqilsa, oladiganidan kamroq pul to'lashdan ehtiyot bo'lishlari kerak.

Xalqaro investitsiya arbitrajida davlatning roliga to'xtalib o'tadigan bo'lsak, Davlatlar xalqaro investitsiya arbitrajining ishtirokchilari bo'lib, jarayonda muhim rol o'ynaydi. Ular investorlar tomonidan o'zlariga qarshi qo'yilgan da'volarni himoya qilish va hakamlik sudining adolatli va qonunga muvofiq o'tkazilishini ta'minlash uchun javobgardir.

Davlatlar arbitrajda ularni vakillik qilish uchun tajribali va bilimli maslahatchilarni tanlashlari kerak. Davlatning yuridik guruhi hakamlik bitimining protsessual talablariga va hakamlik sudining qoidalariga rioya qilishlarini ta'minlashi kerak. Ushbu talablarga rioya qilmaslik protsessual masalalar bo'yicha salbiy qarorlar qabul qilinishiga olib kelishi mumkin.

Xalqaro investitsiya arbitraji bilan bog'liq muammolarni bartaraf etish uchun turli strategiyalardan foydalanish mumkin, jumladan, ishlarni erta boshqarish, texnologiyadan foydalanish va kelishuv muzokaralari. Hamkorlik va samarali ishlash orqali xalqaro investitsiya arbitrajida ishtirok etuvchi tomonlar o'z kelishmovchiliklarini adolatli va samarali hal etishlari mumkin.

Hisob-kitob investor uchun ham, davlat uchun ham jozibador variant bo'lishi mumkin, chunki u arbitraj bilan bog'liq vaqt va xarajatlarni tejash imkonini beradi. Biroq, davlat, agar da'vo to'liq ko'rib chiqilsa, ular uchun javobgar bo'lishi mumkin bo'lgan narsadan ko'proq narsani to'lamaslikdan ehtiyot bo'lishi kerak.

Xalqaro investitsion arbitrajda xalqaro arbitraj institutining roli haqida gapiradigan bo'lsak, Xalqaro arbitraj institutlari xalqaro investitsion arbitrajni samarali boshqarishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ular hakamlik jarayonini boshqaradi, hakamlarni tayinlaydi va butun jarayon davomida tomonlarga yordam beradi.

Hakamlik sudining tashkiliy qoidalari hakamlik muhokamasi tartibini belgilaydi va shuning uchun tomonlar unga rioya qilishlari kerak. Muassasa, shuningdek, hakamlik sudida ishtirok etuvchi hakamlar, ekspertlar va boshqa mutaxassislarni tanlash bo'yicha ko'rsatmalar berishi mumkin.

Arbitraj instituti, shuningdek, hakamlik muhokamasini yuritishda tomonlarga yordam berish uchun turli xizmatlarni ko'rsatishi mumkin. Ushbu xizmatlar ma'muriy yordam, moddiy-texnik ta'minot va eshitish vositalarini taqdim etishni o'z ichiga olishi mumkin.

Arbitraj instituti tomonlar o'rtasidagi kelishuv muzokaralarida ham yordam berishi mumkin. Bu kelishuv muhokamalarida yordam berish uchun vositachi yoki yordamchini tayinlashni o'z ichiga olishi mumkin. Muassasa, shuningdek, kelishuv bitimlarini ishlab chiqish va ularning to'g'ri bajarilishini ta'minlash kabi boshqa yordam shakllarini ham ifodalaydi.

Eng asosiysi, arbitraj instituti hakamlik sudining qarorini ijro etishda yordam berishi mumkin. Bu tegishli yurisdiksiyalarda qarorni tasdiqlash va ijro etishda tomonlarga yordam ko'rsatishni nazarda tutadi.

Xalqaro investitsion arbitrajda muammolariga to'xtaladigan bo'lsak, Xalqaro investitsiya arbitraji bir qator maummolardan holi emas. Asosiy qiyinchiliklardan ba'zilar quyidagilardan iborat:

Vaqt va narx – Xalqaro investitsiya arbitraji ko'p vaqt talab qiladigan va qimmatga tushadigan jarayon bo'lishi mumkin. Nizolarning murakkab tabiati, ishtirok etuvchi tomonlarning soni va hakamlik institutlarining protsessual talablari vaqt va xarajatlarning oshishiga yordam beradi.

Maxfiylik – Maxfiylik ko'pincha investorlar va xalqaro investitsiya arbitrajida ishtirok etuvchi davlatlar uchun tashvish tug'diradi. Tomonlar arbitraj jarayonida maxfiy ma'lumotlarni oshkor qilishni istamasligi, bu esa hakamlik muhokamasining samaradorligini cheklashi mumkin.

Amalga oshirish – Majburiyatni ta'minlash xalqaro investitsiya arbitrajida qiyinchilik tug'dirishi mumkin. Mukofotlarning ijrosi ijro talab qilinadigan yurisdiksiya qonunlariga bo'ysunadi. Bu turli yurisdiksiyalarda bir xil mukofotning turlicha talqin qilinishiga olib kelishi mumkin.

Xalqaro sarmoyaviy arbitrajda qiyinchiliklarni bartaraf etish strategiyalari haqida to'xtalib o'tsak, Xalqaro investitsion arbitraj bilan bog'liq muammolarni bartaraf etish uchun turli strategiyalardan foydalanish mumkin. Ushbu strategiyalarga quyidagilar kiradi:

➤ **Dastlabki ishlarni boshqarish** – Ishni erta boshqarish xalqaro investitsiya arbitrajining vaqtini va narxini kamaytirishga yordam beradi. Bunda tomonlar o'z ishini jarayonning boshida bayon qilishlari va kelishuv sohalari va nizolarni aniqlashlari mumkin. Bu arbitrajni soddalashtirishga va keng qamrovli kashfiyotlarga bo'lgan ehtiyojni kamaytirishga yordam beradi.

➤ **Texnologiyadan foydalanish** – Texnologiyadan foydalanish xalqaro sarmoyaviy arbitrajning vaqtini va narxini kamaytirishga yordam beradi. Videokonferensaloqa, elektron hujjatlarni topshirish va hujjatlarni boshqarish tizimlari

tomonlarga yanada samarali muloqot qilish imkonini beradi va jismoniy eshitish va hujjatlar ishlab chiqarishga bo'lgan ehtiyojni kamaytiradi.

➤ **Hisob-kitob** – Hisob-kitoblar xalqaro investitsiya arbitrajining qiyinchiliklarini yengishning samarali usuli bo'lishi mumkin. Hisob-kitoblar arbitraj bilan bog'liq vaqt va xarajatlarni tejash va tomonlarga ijobiy munosabatlarni saqlab qolish imkonini beradi. Nizolarni hal qilish bo'yicha muzokaralarni osonlashtirish uchun vositachilik va muqobil nizolarni hal qilishning boshqa shakllaridan foydalanish mumkin.

Xalqaro investitsiya arbitrajini samarali boshqarish juda muhimdir, chunki u investorlarga ham, davlatlarga ham jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Investitsion arbitraj – xorijiy investorlar va qabul qiluvchi davlatlar o'rtasidagi investitsiya shartnomasi, shartnoma yoki boshqa kelishuvdan kelib chiqadigan nizolarni hal qilish mexanizmi hisoblanadi[2]. Ushbu nizolar ekspropriatsiya, kamsitish va shartnomani buzish kabi masalalarni o'z ichiga olishi mumkin.

Xalqaro investitsiya arbitrajini samarali boshqarish bir necha sabablarga ko'ra hal qiluvchi ahamiyatga ega. Birinchidan, xalqaro investitsiya arbitraji murakkab va ko'p vaqt talab qiladigan jarayon bo'lib, unda ko'plab tomonlar, jumladan, investorlar, davlatlar va hakamlik sudlari ishtirok etadi. Samarali boshqaruv jarayonning uzluksiz va samarali ishlashini ta'minlashga, kechikishlar va xarajatlarni kamaytirishga yordam beradi.

Ikkinchidan, investitsion arbitraj xorijiy investitsiyalarni himoya qilish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish uchun muhim vositadir. Shu sababli, jarayonni samarali boshqarish investorlarga nizo yuzaga kelganda ular himoya qilinishiga ishonch hosil qilish orqali xorijiy investitsiyalarni rag'batlantirishga xizmat qiladi.

Uchinchidan, xalqaro investitsiya arbitrajining samarali boshqaruvi jarayonda shaffoflik va hisobdorlikni oshirishga yordam beradi. Bu, ayniqsa, investitsiya arbitrajining shaffofligi va investorlarga nisbatan noxolisligi uchun ko'pincha tanqid qilinishini hisobga olgan holda juda muhimdir.

Investitsion arbitrajni samarali boshqarish jarayonning barcha ishtirokchilar uchun adolat va iqtisod jihatdan samarali bo'lishini ta'minlashga yordam beradi. Bu malakali hakamlarni tanlash, arbitraj jarayonini samarali boshqarish, tomonlarning tegishli ma'lumotlarga ega bo'lishini ta'minlash va tomonlar o'z ishlarini taqdim etish uchun adolatli imkoniyatga ega bo'lishini ta'minlash kabi bir qator omillarni o'z ichiga olishi mumkin.

Xalqaro investitsiya arbitrajini samarali boshqarish uchun ba'zi strategiyalar:

➤ **Hakamlarni ehtiyotkorlik bilan tanlash:** Hakamlarni tanlash hakamlik jarayonining natijasi uchun juda muhimdir. Tomonlar nizo predmeti bo'yicha tajribaga ega, mustaqil va xolis hakamlarni diqqat bilan tanlashlari kerak. Hakamlik sudyalarini

tayinlash tomonlar tanlagan hakamlik sudining qoidalariga muvofiq amalga oshirilishi kerak.

➤ **To'g'ri rejalashtirish:** Arbitraj jarayoni muammosiz o'tishini ta'minlash uchun to'g'ri rejalashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Tomonlar arbitraj jarayonini, jumladan tinglovga tayyorgarlik ko'rish, hujjatlarni tayyorlash va guvohlarni aniqlashni oldindan rejalashtirishlari lozim.

➤ **Aloqa:** Aloqa xalqaro investitsiya arbitrajini samarali boshqarish uchun kalit hisoblanadi. Tomonlar bir-birlari va hakamlar bilan ochiq va halol muloqot qilishlari kerak. Muloqot arbitraj jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni aniqlash va hal qilishga yordam beradi va jarayonning samarali va iqtisodiy jihatdan samarali bo'lishini ta'minlashga yordam beradi.

➤ **Hamkorlik:** Tomonlar o'rtasidagi hamkorlik arbitraj jarayonining muvaffaqiyati uchun asos sanaladi. Tomonlar kelishuv sohalarini aniqlash va hal qilinishi kerak bo'lgan masalalarni qisqartirish uchun birgalikda harakat qilishlari kerak. Hamkorlik arbitraj jarayonini soddalashtirish va xarajatlarni kamaytirishga ximzat qiladi.

➤ **Texnologiyadan foydalanish:** Texnologiyadan foydalanish arbitraj jarayonini soddalashtirish va xarajatlarni kamaytirishga yordam beradi. Tomonlar tinglovlar va uchrashuvlarni masofadan turib o'tkazish, sayohatga bo'lgan ehtiyojni kamaytirish hamda vaqt va pulni tejash uchun videokonferensiya va boshqa texnologiyalardan foydalanishi mumkin.

➤ **Xarajatlarni boshqarish:** Xarajatlarni samarali boshqarish arbitraj jarayonining muvaffaqiyati uchun ahamiyatlidir. Tomonlar harajatlarni, jumladan, yuridik to'lovlar va hakamlik to'lovlarini ehtiyotkorlik bilan boshqarishi kerak. Tomonlar, shuningdek, nizolarni iqtisodiy jihatdan samarali tarzda hal qilish uchun vositachilik kabi muqobil nizolarni hal qilish mexanizmlarini ko'rib chiqishlari lozim[3].

Bundan tashqari, investitsiya arbitrajini samarali boshqarish xalqaro investitsiya muhitida huquqiy aniqlik va prognozlilikni oshirishga yordam beradi. Bu muhim, chunki u xorijiy davlatga sarmoya kiritish bilan bog'liq bo'lgan xavflarni kamaytirish orqali xorijiy investitsiyalarni rag'batlantirishda asos bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, investitsiya arbitraji ko'pincha xorijiy investorlarni qabul qiluvchi davlatlar tomonidan adolatsiz munosabatdan himoya qilish vositasi sifatida qaraladi. Investitsion arbitrajni samarali boshqarish ushbu himoya xalqaro huquqqa mos keladigan hamda investorlar va davlatlarning huquq va manfaatlarini muvozanatlashtiradigan tarzda taqdim etilishini hamda barcha tomonlarning manfaatlarini himoya qilish va jarayonning adolatli, xolis bo'lishini ta'minlashga yordam beradi. Bu investitsiya arbitraj tizimining qonuniyligini ta'minlash va jarayonga ishonchni oshirish uchun zarurdir.

Umuman olganda, xalqaro sarmoyaviy arbitrajni samarali boshqarish xorijiy investitsiyalarni rag‘batlantirish, jarayonda adolat va xolislikni ta‘minlash, shaffoflik va hisobdorlikni rag‘batlantirish uchun alohida e‘tiborga loyiq bo‘lib, investitsion arbitrajni samarali boshqarish xorijiy investitsiyalarni rag‘batlantirish, investorlar va davlatlar huquqlarini himoya qilish va xalqaro investitsiya muhitida huquqiy ishonchni mustahkamlash uchun juda muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Colson, M. (2015). Effective Management of International Arbitration. *Journal of International Arbitration*, 32(4), 451-466.
2. Kinneer, M., & Caron, D. D. (2017). *Investment Arbitration and the Energy Charter Treaty*. Oxford University Press.
3. Paulsson, J. (2015). *The Idea of Arbitration*. Oxford University Press.